

A mérték értéke

Kezdő magiszter koromban az egyik növendék cellájába benyitva azt tapasztaltam, hogy az én fogalmaimhoz képest éktelen rendetlenség uralkodik a testvér lakóhelyén. Egy alkalmas pillanatban megemlítettem neki, hogy – bár a renddel kapcsolatos fogalmaink szubjektív jellegűek, és az érzékenységünk ezen a téren is sokféle lehet – talán ő is látja, hogy a rendetlenség mértéke túl van azon, ami még viselhető. A testvér elcsodálkozott a visszajelzésemen, én pedig a válaszán, mely szerint ő a nála kialakult rendetlenség mértékét egyáltalán nem érzi vállalhatatlannak, ahhoz arra volna szükség, hogy már ne lehessen bemenni a szobába, vagy ételmaradékok tarkítsák a szertesztét hagyott dolgokat.

Ha vannak tipikusan bencés fogalmak, akkor a mérték biztosan köztük van, de az imént felidézett történetből is kitűnik, hogy a helyes és főleg a közös mértéket nem mindig könnyű megtalálni. A szerzetességet már a kezdet kezdetén inspirálta a klasszikus görög, főleg sztoikus filozófiai etika tanítása, mely szerint az erény középen van, a túl sok és a túl kevés között, s amely a mértékletességet a sarkalatos erények között tartotta számon. „*Nihil nimis*” – semmiből sem túl sokat, tartja a latin mondás, s Benedek Regulájának is egyik vezérmotívuma a túlzásoktól való tartózkodás, valamint a helyes mérték megtalálására tett erőfeszítés. Ez

azonban korántsem jelenti azt, hogy Benedek számára a mérték valamiféle egyetemes, mindenkire kiterjeszhető, egyenlőségen és igazságosságon alapuló és egyértelműen azonosítható „közös nevező”. „Ugyanaz a törvény az oroszlánnak és a szárnak a legnagyobb elnyomás”¹ – írja William Blake angol költő, s Benedek is világosan kifejti a Regula 34. fejezetében, hogy a közösség tagjainak békéjét az garantálja, ha mindenki a szükségéhez mérten részesül a fizikai és szellemi javakból. A monostorban minden dolog, tevékenység mértéke a valóságra, a közösség és az egyén helyzetére való odafigyelésből születik meg, és dialógus eredményeként kerül meghatározásra.

A saját mérték

Benedek annak a korai szerzetesi hagyománynak a letéteményese, amelyben a szerzetes előrehaladásának, fejlődésének legfontosabb eszköze a lelki atyára, a mesterre való ráhagyatkozás volt. Erre a lelkivezetői kapcsolatra pedig általánosan igaz az, amit Gázai János ír az egyik tanítványának: „Atyáink, akik tökéletesek voltak, nem alkalmaztak rögzített mértéket (*kanónos horas*).”² Az étellel, itallal, alvással kapcsolatban a legelterjedtebb nevelési elv az volt, hogy a szerzetes maradjon mindig egy kevéssel a jóllakottság, kipihenség alatt, azaz mindig keresse azt, ami egy kicsit túl van a komfortzónáján. A tanítvány dolga, hogy erőt vegyen magán, erőfeszítést tegyen, a mesteré pedig, hogy ne erőltessen rá semmit a tanítványra, hanem reménységgel hintse az Igét: „A mi Urunk se erőltetett rá senkire semmit, hanem hirdette a jó hírt, s aki akart, hallgatott rá.”³ Ebben a párbeszédben a tanítvány apránként felismerheti saját határait, saját gyengeségét, ezektől azonban nem szabad megrettennie, hiszen ahogyan Gázai Barszanúphiosz mondja, „ahol gyengeség van, ott van Isten

- 1 Blake, W.: *The Marriage of Heaven and Hell*, in Keynes, G. (szerk.): *Poetry and Prose of William Blake*, London, 1948, 191.
- 2 Gázai Barszanúphiosz és János: *Levelek* 86. Neyt, F. – P. de Angelis-Noah (szerk.): *Barsanuphe et Jean de Gaza: Correspondance* I,2 (SC 427), Paris, 1998, 157.
- 3 Uo. *Levelek* 35. *Correspondance* I,1 (SC 426), 106.

segítségül hívása is”.⁴ A tanítvány határai, a lelki atya megkülönböztető képessége és Isten ereje: ezekből áll össze az, amit a korai szerzetesség hagyománya a szerzetes egyéni „mértékének” (*to metron*) hívott, s amit ma leginkább az istenkapcsolatban érlelődött önismeret szóval adhatnánk vissza.

Az egyik öreg mondta: „Azért nem fejlődünk, mert nem vagyunk tisztában saját mértékünkkel, nincsen bennünk kitartás abban a munkában, amibe belefogtunk, hanem fáradtság nélkül akarunk szert tenni az erényre.”⁵ A mondásban érezhető, hogy a mérték természete kettős: kapcsolatban van a szerzetes erejével, kitartásával, azzal, amiről már tapasztalatot szerzett, ugyanakkor magában foglalja a fejlődés, a határok tágitásának lehetőségét is. „Tisztában lenni saját mértékünkkel” mindkettő ismeretét feltételezi: azt, hogy mire vagyok képes, és azt is, hogy mire lehetnék, ha vállalnám az erőfeszítést, ami a fejlődés feltétele.

Az egyéni mérték megtalálásához szervesen hozzátartozik az aszketikus gyakorlatokban való arányok kitapasztalása. Erről tanít Evagriosz is: „Mindent megfelelő időben és mértékkel kell cselekedni. Mert a mértéktelen és nem a maguk idejében végzett cselekedetek csak rövid ideig hatnak. Ami azonban csak rövid ideig hat, az inkább káros, mint hasznos.”⁶ Szent Szünklétiké sivatagi anya egyik mondásában a böjt példáján fogalmazza meg ugyanezt, hangsúlyozva a mérték hiányából adódó veszélyeket:

*Hogyan különböztessük meg tehát az isteni és királyi aszkézist a zsarnoktól és démonitól? Vajon nem egyértelmű, hogy a mérték által? Minden időben egyetlen böjti szabályod legyen! Ne böjtölj négy vagy öt napig, hogy aztán a következő napon erőtlenséged miatt azzal vess véget a böjtnek, hogy degeszre eszed magad, mert ez tetszésére van az ellenségnek. Hiszen a mérték hiánya mindenütt kárt okoz.*⁷

A kitartó gyakorlás és tapasztalatszerzés, valamint a lelki atyának való engedelmség gyümölcsként születhet meg a

4 Uo. Levelek 510. *Correspondance* II,2 (SC 451), 428.

5 *Ap. syst.* VII,30. *A Paradicsom könyve* I., ford. Baán Izsák, Magyarszék, 2020, 183.

6 Evagriosz Pontikosz: *Praktikos* 15.: *A szerzetes*, ford. Szabó Ferenc Miklós, Pannonhalma, 2014, 104.

7 *Ap. alph.* Szünklétiké 15. *A szent öregek könyve*, ford. Baán István, Budapest, 2010², 335.

szerzetesben saját mértékének ismerete: az, hogy aktuálisan hol tart a lelki fejlődésben, mik az erősségei és gyengeségei. Ez alapján tudja megfelelően megítélni, hogy egy adott helyzetben mit kell tennie, milyen próbatételt vállalhat el, és mi az, ami meghaladja az erejét. Például képes-e arra, hogy jót tegyen az ellenségével, vagy inkább ki kell térnie előle, mert még nem jutott el erre a mértékre.⁸ Morális cselekedeteinek értékét tehát saját „mértéke” döntően befolyásolja, hiszen a sivatagi atyák közös meggyőződése volt, hogy „mindenkitől a saját mértéke szerinti helytállást kérík”.⁹

Az egyéni mérték tehát mindezek fényében a megismert és a kegyelem révén rugalmasan tágítható én-határ, ami kíván erőfeszítést, ugyanakkor óv a túlfeszítettségtől is:

Egyszer egy ember vadállatokra vadászott a pusztaságban. Meglátta, amint Antal abba a testvérekkel tréfálkozott, és megbotránkozott. Mivel az öreg fel akarta világosítani őt arról, hogy néha-néha tekintettel kell lenni a testvérek gyengeségére is, így szólt: „Tegyél egy nyilat az íjadra és feszítsd meg!” Ő pedig így is tett. Akkor ismét azt mondta neki Antal: „Feszítsd csak!” Ő pedig tovább feszítette. Erre újból szólt Antal: „Feszítsd még!” A vadász végül azt mondta: „Ha mértéken felül kifeszítem, akkor az íj eltörik!” Az öreg erre így szólt: „Így van ez Isten művével is: ha mértéken felül megerőltetjük a testvéreinket, hamar szétörnek. Tehát néha-néha le kell hajolnunk hozzájuk.” Amikor ezt meghallotta a vadász, megdöbbsent, és nagy haszonnal távozott az öregtől, a testvérek pedig megerősödve tértek vissza kunyhóikba.¹⁰

Antal bölcsességében is a kulcs a mérték: a jó lelki atya ismeri a reá bízott testvérek határait, s megkülönböztető képességével úgy hozza meg a döntéseket, hogy az senkinek ne legyen „mértéktelen”, azaz olyannyira megerőltető, hogy veszélybe sodorja elköteleződését, testi vagy lelki integritását.

⁸ *Ap. syst.* XV,81. *A Paradicsom könyve* II. (Előkészületben).

⁹ *Ap. syst.* X,112. *A Paradicsom könyve* I, i. m. 283. Az apoftegma a rossz gondolatokkal való küzdelemben alkalmazza az alapelvet, mely szerint a lelki-
leg erősebb szerzetesnek érzékenyebben kell reagálnia a felbukkanó kísértő gondolatokra, és hamarabb megálljt kell parancsolnia nekik, mint annak, aki még nem érte el az érettség mértékét.

¹⁰ *Ap. alph.* Antal 13. *A szent öregek könyve*, i. m. 30.

Mielőtt azonban ezt a gondolatot követve továbblépni az előjáró és a regula szerepére a mérték megtalálásában, az „egyéni mérték” kapcsán megállapíthatjuk, hogy a korai szerzetesi hagyománynak ez az imént bemutatott fogalma legalább két helyen feltűnik Szent Benedek Regulájában is.

Az egyik ilyen hely a negyvennapos böjtről szóló, 49. fejezet. Itt Benedek arra hívja a szerzeteseket, hogy a Nagyböjtben mindenki ajánljon fel valamit aszkézisének szokott mértékén felül (*super mensuram sibi indictam*), egészen pontosan azon a mértéken fölül, amit saját határait ismerve az apáttal egyeztetett (RB 49,6). A mondat egyrészt azt sejteti, hogy a közösségen belül a szokásos önmegtartózkodás, gyakorlat terén épp az egyéni mérték alapján eltérések lehetnek. Másrészt világossá teszi, hogy a nagyböjti fejlődés, előrehaladás kiindulópontja az, hogy a szerzetes a „saját mértéket” önként meghaladva szerezhet tapasztalatot arról, ahogyan a mértéke növekedni, tágulni képes a kegyelem erejéből.

Az egyéni mérték másik, még egyértelműbb lenyomata a Regulában a 68. fejezetben található. Itt Benedek arra az esetre ad útmutatást, ha egy testvérré valami számára lehetetlent dolgot bíznak. A Regula szövege alapján a lehetetlenség kritériuma éppen a saját mérték túlzott meghaladásában áll: „*si omnino virium suarum mensuram viderit pondus oneris excedere*”, azaz „ha mindenképpen úgy látja, hogy a teher súlya meghaladja erejének mértékét”. Legyen szó akár fizikai, akár lelki jellegű lehetetlenségről, a Regula talán ezen a ponton támaszkodik leginkább a szerzetes önismeretére, egyéni megkülönböztetésére. Az előjáróval való békés és gyümölcsöző dialógus alapfeltétele, hogy a szerzetes tisztában legyen saját mértékével, saját határaival, képességeivel.

A megszabott mérték

Benedek a közösségben élő szerzetesek számára írja életszabályát, akik „apát és Regula” alatt küzdenek, így a korai szerzetesség főleg remete-életformához kapcsolódó, idézett szövegeihez képest sokkal hangsúlyosabb nála a mérték közösségi dimenzió-

ja és az előjáró megkülönböztető szerepe. Ezzel együtt meglepő, hogy ha tanulmányozzuk a Regulában a mérték (*mensura*) szó előfordulását, a legkritkább esetben találkozunk szűkre szabott mértékkel, uniformizáló szándékkal, a mérték nem annyira a kőbe vésett szabály világához tartozik, sokkal inkább a mérleget, az arányosságot, a párbeszéd fogalmaihoz kapcsolódik.

Mindenekelőtt a közösségi imádságban kell hogy megjelenjen a mérték: a hosszú, ünnepélyes vasárnapi vigília elrendezése előtt Benedek arra int, hogy a szerzetesek tartsanak mértéket (*teneatur mensura* RB 11,2), ami lehetővé teszi, hogy az istenszolgálat méltó és ünnepélyes legyen, ugyanakkor ne legyen viselhetetlenül hosszú.

Két olyan fejezete van a Regulának, amelyek már címükben is arra utalnak, hogy pontosan meghatározott mértékkel találkozhatunk bennük: ezek az étel és az ital mértékéről szóló szövegek (39–40. fejezet). Érdekes módon a máshol oly határozott reguláíró éppen ezekben a fejezetekben mutatkozik nagyon óvatosnak, s nem is rejti véka alá: aggályosnak tartja, hogy mások étkezésének mértékéről kell rendelkeznie („*cum aliqua scrupulositate a nobis mensura victus aliorum constituitur*” RB 40,2). Bár mind az étel, mind az ital tekintetében megállapít egy „normát”, a Regula számos változó tényezőre hívja fel a figyelmet, és nagy szabadságot ad az előjárónak, hogy a megszabott mértéken módosítson a közösség vagy az adott szerzetes konkrét élethelyzete alapján.¹¹

Akár szimbolikusnak is tekinthetjük azt az előírást, amelyet Benedek az 55. fejezetben a ruhákkal kapcsolatban fogalmaz meg: „Az apát gondoskodjon a ruhák méretéről (*de mensura provideat*), hogy ne legyenek rövidek azoknak, akik hordják őket, hanem megfelelő méretűek legyenek (*mensurata*)” (RB 55,8). A regulát alkalmazó apát és a szerzetes figyelmes párbeszéde szükséges ahhoz, hogy a monostorban senkit se „szorítson a ruha”, azaz hogy a feladatok, a tisztségek terén mindenki olyasmit hordozzon, ami neki való, ami egyszerre tudja szolgálni a közösség javát és a testvér kiteljesedését.

11 Lásd korábbi írásunkat a kivételekről: Baán Izsák: „Nisi...”, avagy a felfelé nyíló kiskapuk, *Pannonhalmi Szemle*, 2015/3. 122–131.

Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, Benedek szerint minde-
nekelőtt az egyes szerzetesek fizikai és szellemi adottságaira kell
tekintettel lenni. „Minden életkornak és értelmi szintnek legyen
meg a maga mértéke” (*omnis aetas vel intellectus proprias debet
habere mensuras* RB 30,1) – ezzel az axiómával kezdődik a 30. fe-
jezet, amely a gyermekek, fiatalok monostori nevelését fejt ki, s
a 70. fejezetben újra hangsúlyozza, hogy a közösség tagjai a fia-
talok nevelésében keressenek olyan mértéket, ami biztosítja a fej-
lődésüket, ugyanakkor nem teszi élhetetlenné a monostori életet
számukra (vö. RB 70,5).

Különösen fontossá válik az előljáró megkülönböztető szere-
pe akkor, amikor az egyéni mérték krízisbe kerül. „Ki a betyár?
Ki a szent? (...) Ha a mérték tönkrement, senki, semmi meg nem
ment” – írja a Bakonyban bujdosó Mécs László. Előfordul, hogy
valamely szenvedély erős mágneses terében a szerzetes egyéni
életében pillanatnyi vagy tartós mértékvesztés következik be.
Benedek szerint a tönkrement mértékkel szembesülő közösség
és előljáró feladata a bajba jutott testvér segítése. Ilyenkor min-
denekelőtt a bűn súlyosságát kell felmérni, s a gyógy mód, a ve-
zeklés mértékét is ehhez kell szabni (*secundum modum culpae...
disciplinae mensura debet extendi* RB 24,1). A rendkívüli helyzetre
rendkívüli szabályok érvényesek, például a kiközösített testvér
étkezésének mértékét és idejét is az apát szabadon határozza
meg (RB 25,5). A korai latin regulák ismeretében egyébként jól
megfigyelhető az a fejlődési folyamat, melynek révén a bűn mint
kisiklás, aránytévesztés helyrehozatala a kezdeti, mindenki szá-
mára azonos büntetési tétel felől egyre inkább a mérlegelés és a
bűnhöz szabott, arányos büntetés felé halad.¹²

Megállapíthatjuk tehát, hogy a benedeki regulában a mérték
mindig legalább két tényező együtthatójaként születik meg: egy-
részt a szerzetes egyéni mértéke, belső valósága, másrészt a kö-
zösség szabályát felügyelő és alkalmazó előljáró mérlegelése lép
párbeszédbe, s a valóság ilyenén megkülönböztetése vezet el a jó,
élhető mérték megtalálásához.

12 Lásd Baán Izsák: Egy sivatagi atya Galliában? Makáriosz Regulája, *Sapientiana*, 2017/2. 98.

Isten mértéke

De nemcsak a bűn, a szenvedély idézhet elő olyan helyzetet, amelyben a szokott mérték elveszíti érvényét. A szerzetesi élet célja, hogy a lemondás, a mértéktartás révén a szerzetes tapasztalatot szerezhessen az Istennel való intimitásról, arról a szabadságról, amely Isten gyermekeinek sajátja. A szerzetesi hagyomány ismeri azokat a különleges kegyelmi pillanatokat, amikor a belsőleg szabaddá vált szerzetes az imádságban úgy találkozik Isten közelségével, hogy az szétfeszít minden korábbi szabályt, mértéket, keretet.

A szkétiszi Iszidórosz abba mondásában olvashatjuk: „Amikor fiatal voltam, és kunyhóban ültem, nem szabtam mértéket az imádságomnak: az éjszaka és a nappal számomra a folytonos istentisztelet ideje volt.”¹³ A fiatal és nagylelkű Iszidórosz minden bizonnyal arról szerzett tapasztalatot, hogy Isten szeretetére a „jó, tömött, megrázott és túlcsoorduló” (Lk 6,38) mérték jellemző, azaz hogy végtelennek éli meg a hozzá közelítő véges teremtmény, s válaszként sem tud a mindennél, egész önmagánál kevesebbet adni. Szent Bernát ugyanezt fejezi ki más szavakkal: „Isten szeretetének oka maga az Isten, mértéke pedig az, hogy mérték nélkül szeressük őt.”¹⁴

A sivatagi atyák tisztában voltak azzal, hogy a mindennapi mérték nem abszolút érték, a szerzetes célja, hogy az önismeret révén eljusson az istenismeretre, hogy a saját mérték antropológiai teréből átlépjen Isten teológiai erőterébe, ahol minden mérték viszonylagossá válik. Alóniosz abba optimista mondása szerint „ha az ember akarná, reggeltől estig elérné az isteni mértéket”,¹⁵ azaz, ha kész volna együttműködni a kegyelemmel, ha elengedné saját akarátát, akkor nagyon hamar osztályrészévé válhatna az imádságban Isten mértéktelen mértékének tapasztalata.

Ennek a meggyőződésnek számos lenyomatát találhatjuk Benedek Regulájában is. Mindjárt a prológusban úgy szólítja meg a szerzetesi életre vállalkozó, és a saját mérték megtalálásával

13 *Ap. alph.* Iszidórosz 4. *A szent öregek könyve*, i. m. 155.

14 Szent Bernát: *Az Isten szeretetéről szóló könyv*, ford. Dombi Márk, Zirc, 1937, 12.

15 *Ap. alph.* Alóniosz 3. *A szent öregek könyve*, i. m. 77.

küszködő testvért, hogy a „szűk és szoros” kezdeten túljutva „kitágult szívvel és a szeretet elmondhatatlan édességével” futhat majd Isten parancsolatainak útján (RB Prol 49), a mértéktartáshoz számos jó tanácsot tartalmazó, a jó cselekedetek eszközeit felsoroló 4. fejezet pedig a páli idézettel zárul, mely szerint „szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív fel nem fogta, amit Isten azoknak készített, akik szeretik őt” (1Kor 2,9 – RB 4,77).

De ha alaposan megfigyeljük a már említett két helyet a Regulában, amelyekben az egyéni mérték megjelenik, ott is azt figyelhetjük meg, hogy Isten közelsége, az ő ereje teszi képessé a szerzetest arra, hogy a szabályokon, a megszokott mértéken túllépjen, és valami újról szerezzen tapasztalatot. A böjtről szóló, 49. fejezet idézett versében Benedek azt írja, hogy a szerzetes a saját mértékén túl önszántából (*propria voluntate*) és a „Szentlélek örömeiben” (*cum gaudio Sancti Spiritus* – RB 49,6) ajánljon fel valami többet. Biztosan nem véletlen, hogy a Szentlélekre való kevéssé utalás egyikét éppen itt találjuk a Regulában: a Lélek, akit az Atya „mérték nélkül”, bőven ad azoknak, akik hozzá tartoznak, a szerzetes szívét is kitágítja, s képessé teszi túllépni a „kötelezőn”, a megszokott, bevált mértéken.

Még erősebben jelenik meg ugyanez a 68. fejezetben, ahol a lehetetlen feladattal szembesülő testvérről van szó. Benedek, miután részletes útmutatót ad arra vonatkozóan, hogy ebben a helyzetben hogyan folytasson dialógust a hatáiraival szembesülő szerzetes és a megkülönböztetésben őt segítő előljáró, végül azt írja elő, hogy ha a vezető nem tágít a kérésétől, akkor a testvér „az Isten segítségével bízva engedelmeskedjen szeretetből”. Más szóval, Benedek azt fogalmazza meg, hogy ha a saját mérték és a megszabott, közösségi mérték látszólag kibékíthetetlen feszültségbe kerülnek, akkor az egyedüli üdvös megoldás, ha a szerzetes Isten mértékét nem ismerő erejére támaszkodik, s a Getszemáni kertben az Atyának igent mondó Jézus példáját követve szeretetből engedelmeskedik. Mert egyedül a szeretet tudja a végtelenbe tágítani a mi véges, emberi mértékünket.